UDK: 327(497.1:44)"19"

DOI: https://doi.org/10.31212/2025.nova.istrazivanja.muj.649-674

Kaja MUJDRICA
Filozofski fakultet Univerziteta u Mariboru
kaja.mujdrica1@um.si
ORCID: 0009-0006-0634-595X

„Francuska nije zaboravila Jugoslaviju": francuski pogled na zvaničnu posetu premijera Mišela Rokara Beogradu, 6–7. decembra 1989[1]

Apstrakt: Na temelju materijala iz diplomatskog arhiva francuskog Ministarstva za spoljne poslove, Centre des Archives diplomatiques du ministère des Affaires étrangères u La Kurnevu, tadašnje štampe i najrelevantnije naučne literature, članak se fokusira na posetu francuskog premijera Mišela Rokara Jugoslaviji 6. i 7. decembra 1989. Razmatra okolnosti posete, njen tok, značaj za situaciju u Jugoslaviji, kao i procene uspešnosti događaja s francuske i jugoslovenske strane. Autorka se fokusirala na dva aspekta: pogled Francuza na tada već državu u propadanju, koja je uz (privrednu) pomoć sa francuske strane bila podsticana na veću liberalizaciju sistema, i dalje napetosti među narodima Jugoslavije, odnosno njihovim predstavnicima, koje su se manifestovale i tokom posete.

Ključne reči: Jugoslavija, Francuska, 1989, Mišel Rokar, Ante Marković, Slobodan Milošević, liberalizacija, demokratizacija, decentralizacija, nacionalno pitanje

Uvod

U decembru 1989. godine, francuski premijer Mišel Rokar[2] posetio je Beograd. Iako se radi o poseti jednog od tada najvažnijih evropskih političara,

[1] Rad je nastao u okviru istraživačkog programa br. P6-0372: *Slovenska identiteta in kulturna zavest v jezikovno in etnično stičnih prostorih v preteklosti in sedanjosti*, koji financira Javna agencija za raziskovalno in inovativno dejavnost Republike Slovenije (ARIS).

[2] Mišel Rokar (1930–2016) bio je francuski premijer od 1988. do 1991. Nakon što je diplomirao na Nacionalnoj školi za administraciju, 1958. godine postao je finansijski inspektor, a kasnije se popeo na visoke položaje u državnoj računovodstvenoj službi. Godine 1974. pridružio se, zajedno s većinom članova svoje Jedinstvene socijalističke partije, većoj Socijalističkoj partiji, koju je predvodio Fransoa Miteran. Kada je Miteran izabran za predsednika Francuske (1981), Rokar je uzastopno bio ministar za planiranje i regionalni ra-

ova tema još nije bila predmet dubljih i sveobuhvatnih naučnih rasprava u istoriografiji. Ovaj događaj se u stranoj istoriografiji najčešće pominje u kontekstu Hladnog rata i jugoslovensko-francuskih odnosa uoči raspada Jugoslavije. U svojim delima retki autori su ga, u najboljem slučaju, samo spomenuli ili ukratko opisali, ali nisu detaljnije istraživali.[3] U ovom radu biće predstavljene okolnosti Rokarove posete, njen tok, značaj posete za situaciju u Jugoslaviji, kao i ocene uspešnosti događaja sa francuske i jugoslovenske strane. Na osnovu građe koju čuva francuski diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova Centre des Archives diplomatiques du ministère des Affaires étrangères (AMAE) u La Kurnevu, kao i tadašnje francuske i jugoslovenske štampe, biće prikazana dva aspekta: francuski podsticaj Jugoslaviji da se usmeri ka većoj demokratizaciji i liberalizaciji sistema, kao i način na koji su se tokom posete manifestovale nacionalne tenzije i kako je francuska strana na njih reagovala.

Osamdesete u Jugoslaviji i jugoslovensko-francuski odnosi

Od 1980. godine Jugoslavija se suočavala s postepenim slabljenjem stabilnosti, jer su se ubrzo nakon smrti predsednika Jugoslavije Josipa Broza Tita počele razotkrivati duboke etničke, političke i ekonomske pukotine. Iako se do sredine osamdesetih godina termin „kriza" nije uopšte koristio,[4] jugoslovenske vlasti su pokušavale da se nose s ekonomskim kolapsom na različite načine – zaduživanjem, zatim socijalizacijom dugova i pokušajem primene devizne i kamatne politike, a kasnije i politikom stezanja kaiša. Programi stabilizacije, koji su se oslanjali na programiranu inflaciju, napušteni su tokom vlade Branka Mikulića (1986–1988).[5] Kao i u ostatku Istočne Evrope, 1989. godina se pokazala kao značajna prekretnica i u Jugoslaviji. Nakon ostavke Mikulića u decembru 1988. godine, predsednik Saveznog izvršnog veća (SIV) postao je Ante Marković. Pod njegovim vođstvom započet je ozbilj-

zvoj (1981–1983) i ministar poljoprivrede (1983–1985), a tokom drugog Miteranovog mandata postao je francuski premijer. Više o tome: Pierre-Emmanuel Guigo, *Michel Rocard* (Paris: Perrin, 2020).

3 Stanislav Sretenović, „Francuski pogled na uspon Slobodana Miloševića 1987–1989", u *Slobodan Milošević: put ka vlasti. Osma sednica CK SKS: uzroci, tok i posledice. Srbija 20 godina kasnije 1987–2007, zbornik radova*, knjiga 10, ur. Momčilo Pavlović, Dejan Jović i Vladimir Petrović (Beograd: Stirling, 2008), 256–266; Christopher David Jones, *France and the Dissolution of Yugoslavia* (East Anglia: Univesity of East Anglia, 2015); Dragan Petrović, *Francusko-srpski odnosi 1800–2010* (Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, 2011); Lucie Raskin, „François Mitterrand et l'action de la diplomatie française en Yougoslavie (1988–1992)" (Mémoire de M2, École d'histoire de la Sorbonne, Paris, 2020); Dragan Petrović, *Politika Francuske Republike u jugoslovenskoj krizi 1900–2001* (Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, 2023).

4 Božo Repe, „Slovenci v osemdesetih letih (prvi del)", *Zgodovinski časopis* 54, št. 2 (2000): 233–262.

5 Božo Repe in Darja Kerec, *Slovenija, moja dežela* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 2017), 35; Slobodan Selinić, *Jugoslavija i Zapad 1980–1983*. *Spoljni dug i unutrašnja kriza* (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2024).

niji pokušaj ekonomskih reformi, koje su uključivale uvođenje tržišne privrede, monetarnu stabilizaciju i privlačenje stranih investicija kako bi se stvorili povoljniji uslovi za strana ulaganja. Pored toga, njegov plan reformi sadržao je ustavne promene s ciljem veće centralizacije vlasti u federaciji i smanjenja moći republika kako bi se suzbile separatističke težnje.[6] Uprkos reformama, etničke tenzije u Jugoslaviji su se pojačavale, a Markovićevi napori bili su zasenjeni rastućim nacionalističkim pokretima, koji su se tokom osamdesetih godina naročito izražavali u republikama Sloveniji, Hrvatskoj, Srbiji, kao i na teritoriji Autonomne Pokrajine Kosovo.[7] Pošto je cilj Markovićevog programa bio da uvede ozbiljne ekonomske reforme i demokratizaciju na nivou cele federacije, uživao je podršku članica Evropske ekonomske zajednice (EEZ) i Sjedinjenih Američkih Država (SAD), koje su ga smatrale potencijalnim rešenjem za jugoslovensku krizu.[8]

U Francuskoj je u maju 1981. godine na parlamentarnim izborima pobedila francuska levica (socijalisti), a na funkciju predsednika republike izabran je Fransoa Miteran,[9] koji je na vlasti ostao do 1995. godine. Glavni prioritet međunarodne politike na početku drugog Miteranovog mandata (1988–1995) bila je politika prema Istoku. Njegovim ponovnim izborom i izborom predsedničke parlamentarne većine, u Francuskoj je okončan period kohabitacije (1986–1988), a Miteran je stekao gotovo isključivu kontrolu nad spoljnjom politikom – što je uobičajeno za period Pete republike. Tadašnji novoizabrani premijer Mišel Rokar (1988–1991), umereni socijalista, imao je tek ograničen uticaj na ovu oblast.[10]

Kraj osamdesetih godina doneo je brojne promene u Evropi. Pad Berlinskog zida u novembru 1989. godine, koji je narušio dotadašnju ravnotežu

---

6 Repe in Kerec, *Slovenija*, 35; Viktor Meier, *Zakaj je razpadla Jugoslavija* (Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1996), 152; Petra Sabrina Ramet, *Tri Jugoslavije. Izgradnja države i izazovi legitimacije 1918–2008* (Zagreb: Golden marketing, 2008), 354.

7 Kaja Mujdrica in Gorazd Bajc, „Pregled francoskih virov o nacionalnem vprašanju Jugoslavije v 80. letih 20. stoletja", *Moderna arhivistika* VII, št. 2 (2024): 174–187.

8 John R. Lampe, *Yugoslavia as history – twice there was a country* (Cambridge: University Press, 1996), 347–349.

9 Fransoa Miteran (1916–1996) bio je predsednik Francuske od 1981. do 1995. Nakon studija prava i političkih nauka u Parizu, 1947. godine postao je ministar u kabinetu Četvrte republike u koalicionoj vladi Pola Ramadijea. Nakon što je izabran za sekretara Socijalističke partije (1971), Miteran je započeo reorganizaciju partije. Tokom svog predsedničkog mandata sproveo je reforme koje su uključivale nacionalizaciju finansijskih institucija, povećanje minimalne plate, povećanje socijalnih davanja i ukidanje smrtne kazne. U spoljnoj politici zastupao je čvrst stav prema Sovjetskom Savezu i negovao dobre odnose sa Sjedinjenim Američkim Državama. Njegov drugi mandat obeležila su nastojanja da se podstakne evropsko jedinstvo i izbegne nemačka ekonomska dominacija nad Francuskom, povezivanjem obe zemlje u snažne evropske institucije. Istovremeno, bio je vodeći zagovornik Ugovora o Evropskoj uniji (1991). Više o tome: Philip Short, *Mitterrand: A Study in Ambiguity* (London: The Bodley Head, 2013).

10 Frédéric Bozo, *French Foreign Diplomacy since 1945* (New York: Berghahn Books, 2016), 144; Guigo, *Michel Rocard*, 173.

moći na kontinentu, naveo je Kej d'Orsej da pažljivije, ali uzdržano prati odnose s Nemačkom.[11] Kao pripadnik svoje generacije, Miteran je gajio sumnje i brige, te je često izražavao strah od „povratka u 1913. godinu", odnosno u Evropu kojom dominiraju nacionalizam i iredentizam, što bi, prema njegovom mišljenju, moglo nastati ukoliko proces ujedinjenja Nemačke (kao i izlazak iz Hladnog rata uopšte) ne bude odgovarajuće vođen.[12] U ovakvom okruženju, obeleženom tektonskim promenama, francuskoj politici nije odgovaralo zaoštravanje političke situacije i krize u Jugoslaviji.[13] Nakon Titove smrti, spoljnopolitički položaj Jugoslavije nije se značajno menjao. Država je nastavila da vodi politiku nesvrstanosti, koju je podržavala i Francuska. Ova podrška bila je deo šire francuske strategije jačanja nezavisne spoljne politike, oslobođene od uticaja SAD i Sovjetskog Saveza. S druge strane, kao članica NATO-a, Francuska je igrala značajnu ulogu u Zapadnoj Evropi. Istovremeno, s porastom turbulencija u Istočnoj Evropi, francuska politika je s povećanom opreznošću pratila rast tenzija i u Jugoslaviji.[14]

Pripreme za posetu i okolnosti

Saradnja Francuske i Jugoslavije je krajem 50-ih godina na neko vreme prekinuta. Ključni kameni spoticanja predstavljali su teško međusobno razumevanje jugoslovenskog lidera Josipa Broza Tita i francuskog predsednika Šarla de Gola, kao i rat za nezavisnost u francuskom Alžiru (1954–1962), koji je Jugoslavija podržavala kao članica pokreta nesvrstanih. Odnosi su počeli da se poboljšavaju nakon 1966. godine, a tri godine kasnije Tito je čak pozvao Francusku na konferenciju nesvrstanih. Istoričarka Katarina Todić ističe da su Francuska i Jugoslavija navodno koristile „tradicionalno prijateljstvo" u korist svojih interesa. Iako se pretpostavljalo da će se Francuska povući iz svoje zone uticaja u Istočnoj Evropi nakon Drugog svetskog rata, Jugoslavija je, sve do 1966. godine, ostala ključna oblast za povratak francuske moći i prestiža. S druge strane, Jugoslavija je prijateljstvo s Francuskom koristila u različite svrhe, uključujući povećanje legitimiteta svog režima, sopstvenih teritorijalnih zahteva prema Italiji (do 1954. godine) i obezbeđivanje mogućnosti za učešće na međunarodnoj sceni.[15]

Krajem 70-ih i početkom 80-ih godina interesi zemalja su ponovo počeli da se približavaju, što je bilo uslovljeno globalnim političkim prome-

11 Petrović, *Francusko-srpski odnosi*, 210–211.

12 Bozo, *Diplomacy*, 146.

13 Gorazd Bajc in Kaja Mujdrica, „Razmislek o novih perspektivah raziskovanja vzrokov razpada Jugoslavije: novodostopni arhivski viri Francije in Velike Britanije", v *Jugoslavija, postsocializem in religija: Zbornik ob 80-letnici zaslužnega profesorja dr. Sergeja Flereta*, ur. Miran Lavrič in Tibor Rutar (Maribor: Kulturni center Maribor, 2024), 43.

14 Petrović, *Francusko-srpski odnosi*, 210–211; Bajc in Mujdrica, „Razmislek", 43.

15 Više o tome: Katarina Todić, „A traditional friendship? France and Yugoslavia in the cold war world, 1944–1969" (Doctoral Dissertation, McMaster University, Hamilton, Ontario, 2015).

nama. U tom periodu, pod vođstvom predsednika Miterana, Francuska je započela potragu za novim prilikama za unapređenje političkih, ekonomskih i kulturnih odnosa sa različitim zemljama, uključujući Jugoslaviju, koja je bila značajna nesvrstana zemlja. S obzirom na to da je Jugoslavija predstavljala ključnu geopolitičku tačku, Francuska je težila da obezbedi stabilnost u ovom regionu, jer je stabilna Jugoslavija bila od interesa Francuskoj i za očuvanje ravnoteže u Evropi. Jedan od ključnih stubova susreta jugoslovenske i francuske spoljne politike bio je stav prema nemačkom pitanju. Rezultat svih tih faktora bili su učestaliji bilateralni susreti vodećih francuskih i jugoslovenskih političara.[16] Francuska diplomatija je u drugoj polovini osamdesetih realizovala dve posete jugoslovenskom političkom vrhu. U oktobru 1986. godine Beograd je posetio tadašnji francuski ministar spoljnih poslova Žan-Bernar Rejmon.[17] Francuska se već tada trudila da reši dva diplomatska izazova: očuvanje stabilnosti u Evropi i zaštitu francuske ekonomske moći u vreme rastuće međunarodne konkurencije u kontekstu otvaranja prema Istoku.[18] S druge strane, jugoslovenski premijer Branko Mikulić je 24. maja 1988. godine privatno posetio Pariz, gde ga je primio francuski premijer Mišel Rokar. Mikulićevo gostovanje u Parizu francuska diplomatija je smatrala značajnim događajem („un signe important"). Tom prilikom Mikulić je zvanično pozvao Rokara da naredne godine poseti Beograd, na šta je francuski premijer pristao.[19]

Treba napomenuti da je Rokar tokom sedamdesetih, kao član francuske Socijalističke partije, bio veliki zagovornik jugoslovenskog samoupravljanja. Tokom tih godina boravio je u Jugoslaviji i družio se sa Milojkom Drulovićem, novinarom *Politike*, koji je 1973. godine objavio knjigu *L'autogestion à l'épreuve* u pariskoj izdavačkoj kući Fayard.[20] U predgovoru knjige Rokar je napisao da je „delovanje samoupravne Jugoslavije u apsolutnom smislu jedno od najvažnijih u svetu". Kako primećuje i francuski slavista Pol Gard, jugoslovenski ekonomski rezultati u tom periodu bili su prilično dobri.[21]

Rokarova poseta Beogradu u decembru 1989. godine predstavljala je vrhunac bilateralnih francusko-jugoslovenskih susreta u kasnim osamdesetim i bila je prva poseta tog nivoa za Antu Markovića. Međutim, kako arhivski materijali pokazuju, do pomenute posete skoro da nije došlo. Iako je Milivoje

16 Jones, *France*, 43.

17 Petrović, *Politika Francuske*, 66.

18 Flavie Seigneurin, „La relance de la coopération économique franco-yougoslave à la veille de l'éclatement de la fédération: enjeux de l'économisation d'une relation bilatérale (1986–1990)", *Histoire, Europe et relations internationales*, no. 3 (2023): 173.

19 Centre des Archives diplomatiques du ministère des Affaires étrangères (AMAE), Direction Europe: Yougoslavie (1986–1990) (1935INVA), škatla 6715, fascikla Relations politiques franco-yougoslaves – consultations, entretiens politiques (YOU–12–2), Petit: *Compte rendu d'entretien du premier ministre avec M. Mikulić, Premier ministre de Yougoslavie, 24 mai 1988* (1651CM), 7. 6. 1989.

20 Sretenović, „Francuski pogled", 263.

21 Paul Garde, *Vie et mort de la Yougoslavie* (Paris: Fayard, 1992), 93.

Maksić,[22] zamenik saveznog sekretara za spoljne poslove, naglašavao važnost ovakve posete za Jugoslaviju, Rokar je zbog „prenatrpanog rasporeda" gotovo odbio poziv. Francuski ambasador u Beogradu Mišel Šatle[23] u telegramu od 15. marta 1989. obavestio je Ministarstvo spoljnih poslova da je izbor datuma posete Jugoslaviji od ključnog značaja, s obzirom na to da se nova vlada obavezala na sprovođenje reformi koje su za cilj imale da država postane „pravi partner Francuske i Evrope". Prema njegovom mišljenju, poseta Mišela Rokara bi za Jugoslaviju imala veliki značaj u političkom i moralnom pogledu.[24] Tek nakon intervencije Rolana Dumasa, francuskog ministra spoljnih poslova, koji je u pismu podsetio Rokara na važnost održavanja i razvoja političkog dijaloga sa nesvrstanom Jugoslavijom, Rokar je pristao na posetu Beogradu, 6. i 7. decembra 1989. godine.[25] Iako su jugoslovenske vlasti smatrale da je planirana poseta prilično kratka – trebalo je da traje samo 24 časa – francuska strana nije prihvatila mogućnost njenog produženja ili odlaganja.

Šatle je u telegramu od 18. oktobra 1989. sumirao Maksićeve stavove o važnosti Rokarove posete, naglašavajući ključni trenutak za Jugoslaviju: „Sledeća godina će za Jugoslaviju biti posebno odlučujuća, jer bi trebalo da se počnu osećati efekti ekonomskih reformi." Zaključio je da će premijerova poseta doći „u pravom trenutku", u vreme kada se država nalazi u procesu transformacije i „želi da izgradi most ka Evropi". Maksić je takođe istakao da Jugoslavija poznaje „vrednost emocija" i dodao: „Ako na svetu postoji neka država koja bi mogla biti prva da u tome pomogne, to je Francuska."[26]

Dokumenti Ministarstva spoljnih poslova (AMAE) pokazuju da Francuska, uprkos „tradicionalnom prijateljstvu", 1989. godine Jugoslaviju nije smatrala svojim prioritetom. Nakon pada Berlinskog zida, francuska politika se usredsredila na nemačko ujedinjenje, dok se spoljna politika Francuske, kao i drugih evropskih i svetskih sila, do proleća 1991. bavila „hitnijim" pitanjima.[27]

---

22 Milivoje Maksić (1928–2003) bio je jugoslovenski diplomata, političar i autor. Rođen je 1928. godine u Beogradu, gde je završio studije diplomatije. U diplomatskoj službi Jugoslavije proveo je 43 godine i za to vreme obavljao mnoge funkcije. – Milivoje Maksić, *U raskoraku sa svetom* (Beograd: Zagorac, 2000).

23 Mišel Šatle (1933–1994), koji je u februaru 1989. na funkciji francuskog ambasadora u Jugoslaviji zamenio svog prethodnika Dominika Šarpija, diplomirao je 1956. godine na École Nationale de la France d'Outre-Mer (ENFOM) u Parizu. Tokom diplomatske karijere obavljao je više diplomatskih zadataka. – „Décret du 16 février 1989", *Journal Officiel de la République Française*, 18. 2. 1989, no. 42: 2326; „CHATELAIS (Michel, Charles, Henri)", *Annuaire diplomatique et consulaire de la République Française 1990* (Paris, 1990): 1021.

24 AMAE, 1935INVA, šk. 6717, fasc. Visites bilatérales, personnalités françaises en Yougoslavie – généralités (YOU12–4), Chatelais: *Visite du premier ministre francais a Belgrade* (TD BELGRADE 176), 16. 3. 1989.

25 AMAE, 1935INVA, 6717, YOU–12–4, Roland Dumas: Lettre de Roland Dumas à Michel Rocard (1561CM), 25. 7. 1989.

26 AMAE, 1935INVA, 6717, YOU–12–4, Chatelais: *Prochaine visite du premier ministre francais a Belgrade* (TD BELGRADE 802), 18. 10. 1989.

27 Hubert Védrine, *Les mondes de François Mitterrand: à l'Élysée, 1981–1995* (Paris: Fayard, 1996), 598; Bozo, *Diplomacy*, 144.

U Parizu je 20. novembra 1989. održan sastanak ministara Rokarove vlade, na kojem je naglašena svrha premijerove posete Jugoslaviji: francusko predsedništvo i Ministarstvo spoljnih poslova želeli su da Jugoslavija ne bude isključena iz francuskih zvaničnih poseta istočnoevropskim zemljama.[28] Francuski ambasador Šatle je početkom novembra, posle razgovora s Jovanom Vejnovićem,[29] jugoslovenskim diplomatom i Markovićevim poverenikom, primetio da Jugoslavija, tada u osetljivoj fazi reformi, zahteva ekonomsku pomoć. Šatle je procenio da bi Francuska u tom kontekstu mogla odigrati aktivnu ulogu.[30] Francuski ministri su takođe očekivali da će, nakon predloga za pomoć istočnoevropskim državama u okviru Evropske ekonomske zajednice (EEZ) postojati velika verovatnoća da bi i Jugoslavija, tokom Rokarove posete, mogla zatražiti korišćenje ovih mera, koje su već bile najavljene na zasedanju Saveta ministara EEZ, 18. novembra u Parizu.[31] Dvanaestorica se naime složila (posebno je, kako se može zaključiti iz dnevničkih zapisa Miteranovog savetnika Žaka Atalija, na ovoj ideji insistirao Rokar[32]) da bi bilo paradoksalno ako bi Jugoslavija, kao jedna od prvih zemalja koja je sprovela delimične političke i ekonomske reforme, ostala isključena iz šireg procesa promena u Istočnoj Evropi i na taj način, u poređenju s Poljskom ili Mađarskom, bila „kažnjena". Jugoslavija je za Francusku, u smislu spoljne trgovine, predstavljala drugo najveće tržište na istoku (odmah nakon Sovjetskog Saveza). Zato su se ministri složili da „brzo" pripreme predloge za dobijanje dodatnih finansijskih sredstava, kako bi prilikom posete premijera mogli ponovo ojačati saradnju s Jugoslavijom.[33]

Da su Francuzi Rokarovu „misiju" shvatili veoma ozbiljno, svedoče i tri vrlo zanimljiva opširna telegrama[34] koja je Šatle nekoliko dana pre doga-

---

28 AMAE, 1935INVA, 6717, YOU–12–4, Anita Davidenkoff: *Note: Visite du Premier Ministre en Yougoslavie. Compte rendu de la réunion interministérielle du 20 novembre 1989* (N° 356 DG/EU), 21. 11. 1989.

29 Jovan Vejnović (rođen 1943) bio je jugoslovenski diplomata u Maroku, Alžiru, Egiptu. Godine 1989. postao je savetnik poslednjeg predsednika Vlade Jugoslavije, Ante Markovića. – „Jovan Vejnović: 'Moj šef Ante Marković, nažalost, vjerovao je da će se JNA suprotstaviti srpskom nacionalizmu'", *Nacional*, datum pristupa: 30. 12. 2024, https://www.nacional.hr/jovan-vejnovic-moj-sef-ante-markovic-nazalost-vjerovao-je-da-ce-se-jna-suprotstaviti-srpskom-nacionalizmu/.

30 AMAE, 1935INVA, 6717, YOU–12–4, Chatelais: *Visite du premier ministre et de madame Rocard (1/2)* (TD BELGRADE 945), 5. 11. 1989.

31 AMAE, 1935INVA, 6717, YOU–12–4, Anita Davidenkoff: *Note: Visite du Premier Ministre en Yougoslavie. Compte rendu de la réunion interministérielle du 20 novembre 1989* (N° 356 DG/EU), 21. 11. 1989.

32 Jacques Attali, *Verbatim III* (Paris: Fayard, 1995), 425.

33 AMAE, 1935INVA, 6717, YOU–12–4, Anita Davidenkoff: *Note: Visite du Premier Ministre en Yougoslavie. Compte rendu de la réunion interministérielle du 20 novembre 1989* (N° 356 DG/EU), 21. 11. 1989.

34 AMAE, 1935INVA, 6717, YOU–12–4, Chatelais: *Ou va la Yougoslavie? – point de vue avant la visite du premier ministre (1/3)* (TD BELGRADE 928), 29. 11. 1989; *(2/3)* (TD BELGRADE 929), 29. 11. 1989; *(3/3)* (TD BELGRADE 930), 29. 11. 1989.

đaja poslao na Kej d'Orsej. U njima je opisao teškoće s kojima se Jugoslavija suočavala neposredno pre Rokarove posete i naglasio francuski cilj koji bi poseta Beogradu trebalo da odrazi:

> Jugoslavija je, zbog svojih problema, nesigurna karika u ionako nestabilnoj ravnoteži Evrope. U našem interesu svakako nije da Jugoslavija potone, već da joj pomognemo da prebrodi ovaj težak period […]. Važno je, […] da pokaže odlučnost i da, poput Sizifa sa svojim kamenom, istraje u sprovođenju reformi. […] U našem je interesu da učinimo sve što je u našoj moći kako bismo pomogli Jugoslaviji da se ponovo osovi na noge. Našem kontinentu je za stabilnost potrebna povezanija Jugoslavija. Naša država [Francuska] će takođe steći novi uticaj koji moramo maksimalno iskoristiti kako bismo pojačali svoje kulturno prisustvo i razvili trgovinu […].[35]

Francuska je, prema Šatleovim rečima, želela da očuva stabilnost u svojoj neposrednoj blizini i šire u Evropi, istovremeno koristeći krizu za jačanje svog kulturnog i ekonomskog uticaja.

Poseta Rokara Beogradu 6. i 7. decembra 1989. godine

Iako je, prema zapisu Šatlea, s francuske strane neposredno pre posete postojala zabrinutost da bi loše vreme („iznenadna magla koja se spustila na Beograd") moglo da omete sletanje aviona i spreči posetu premijera, situacija je, kako otkrivaju francuski dokumenti, bila sasvim suprotna – jugoslovenska strana pokazala je mnogo optimističniji stav.[36] Delegaciju koja je pratila francuskog premijera i njegovu suprugu činila su, pored ambasadora Šatlea, još 32 predstavnika,[37] uključujući i veći broj francuskih novinara. U pratnji je bio i jugoslovenski slikar Miloš Šobajić, čiju je izložbu Rokar narednog dana otvorio u Francuskom kulturnom centru u Beogradu.[38] Rokara i njegovu delegaciju dočekali su uz vojne počasti na beogradskom aerodromu u prisustvu jugoslovenskog premijera.[39]

---

35 AMAE, 1935INVA, 6717, YOU–12–4, Chatelais: *Ou va la Yougoslavie? – point de vue avant la visite du premier ministre (3/3)* (TD BELGRADE 930), 29. 11. 1989.

36 AMAE, 1935INVA, 6717, YOU–12–4, Chatelais: *Visite du premier ministre et de madame Rocard (2/2)* (TD BELGRADE 946), 5. 11. 1989.

37 AMAE, 1935INVA, 6717, YOU–12–4, Roisin: *Visite officielle du premier ministre et de madame Michel Rocard en Republique Socialiste Federative de Yougoslavie* (TD DIPLOMATIE 24985), 30. 11. 1989.

38 AMAE, 1935INVA, 6717, YOU–12–4, *Note. Visite du Premier Ministre et de Madame Michel Rocard en République Socialiste Fédérative de Yougoslavie (6–7 décembre 1989)*, 23. 11. 1989; „Michel Rocard na obisku v Jugoslaviji", *Delo*, 7. 12. 1989, 1.

39 AMAE, 1935INVA, 6717, YOU–12–4, *Note. Visite du Premier Ministre et de Madame Michel Rocard en République Socialiste Fédérative de Yougoslavie (6–7 décembre 1989)*, 23. 11. 1989; „Michel Rocard na obisku v Jugoslaviji", *Delo*, 7. 12. 1989, 1.

Slika 1: Dolazak francuskog premijera Mišela Rokara na surčinski aerodrom.[40]

Prvi protokolarni čin „zvanične i prijateljske posete"[41] uključivao je polaganje venca na Titov spomenik, upis u knjigu sećanja i kratku posetu rezidenciji bivšeg predsednika države.[42] U Palati federacije istog dana po podne počeli su prvi zvanični razgovori između Markovića i Rokara, dok su francuska i jugoslovenska delegacija[43] razmenile stavove o bilateralnim pitanjima, fokusirajući se prvenstveno na ekonomiju.[44] U atmosferi urušavanja komunističkih režima na Istoku, Francuska je, razumljivo, želela da igra značajniju ekonomsku ulogu u Jugoslaviji, koja je predstavljala važan industrijski i tržišni potencijal. Zbog konkurencije sa Zapada, Francuska je intenzivno po-

40 Archives Nationales (AN), Archives numérisées. Albums offerts à Michel Rocard, Premier ministre (1988–1991) (680AP), Yougoslavie, 6–7 décembre 1989 (416), datum pristupa: 3. 12. 2024, http://www.siv.archives-nationales.culture.gouv.fr/siv/media/FRAN_IR_050535/c-21uw3j5nr--1143vv2gjh4vq/FRAN_0157_1335_L.

41 AMAE, 1935INVA, 6717, YOU–12–4, Chatelais: *Modalites d'annonce de la visite du premier ministre* (TD BELGRADE 921), 27. 11. 1989.

42 AMAE, 1935INVA, 6717, YOU–12–4, Chatelais: *Visite du premier ministre et de madame Rocard (1/2)* (TD BELGRADE 945), 5. 11. 1989; „France-Yougoslavie. M. Rocard à Belgrade", *Le Figaro*, 6. 12. 1989, 4; „France-Yougoslavie. M. Rocard à Belgrade", *Le Figaro*, 7. 12. 1989, 6.

43 „Razgovori Marković-Rokar u Palati federacije. Čas upoznavanja", *Politika Ekspres*, 7. 12. 1989, 10.

44 Jelka Đurić, „Ekonomija glavna tema", *Večernje Novosti*, 7. 12. 1989, 10.

većavala svoj udeo u jugoslovenskom uvozu, dok je istovremeno nastojala da osnuje francuska preduzeća u regionu.[45]

U tom kontekstu, tokom razgovora delegacija trgovina je označena kao ključni oblik saradnje, iako je obim razmene, prema procenama obe strane, bio još uvek skroman. Pominjane su i mogućnosti tehnoloških unapređenja: izgradnje termoelektrana u Jugoslaviji, metroa u njenoj prestonici i francuskog brzog voza („TGV"), kao i ideje o osnivanju jugoslovensko-francuske banke. Kao uspešan primer ekonomske saradnje između dve zemlje, istaknut je sporazum između kompanije „Reno" i „Industrije motornih vozila" iz Novega Mesta, kao i staklare Pančevo sa firmom „Sen Goben". Međutim, istaknuto je da je saradnja tokom poslednje decenije stagnirala, zbog čega su delegacije razmatrale perspektive poboljšanja saradnje, nove investicije i moguće zajedničke projekte.[46] Francuska delegacija iznela je niz predloga, dok je jugoslovenska strana, u skladu s principima otvaranja ekonomije, izrazila spremnost da poveća broj informativnih sastanaka za privredne subjekte.[47]

U međuvremenu, predsednici vlada su značajan deo dijaloga, koji se odvijao „tête-à-tête", posvetili razmeni informacija o situacijama u svojim državama. Marković je ovom prilikom detaljno objasnio suštinu sistemskih promena u politici i ekonomiji Jugoslavije, dok je Rokar govorio o razvoju situacije u Francuskoj i problemima koji su se pojavili tokom stvaranja jedinstvenog evropskog tržišta.[48] Nakon toga održana je konferencija za novinare. Jedna od najvažnijih izjava koju je Rokar dao tokom prvog dana posete, kako je preneo francuski *Mond* 8. decembra, bila je njegov savet Jugoslovenima da se što pre uključe u procese koji vode istočne države ka demokratiji. Istakao je da je Jugoslavija do tada uspešno donosila autonomne odluke koje su u kontekstu nastojanja „dugotrajno potlačenih delova Evrope za slobodom, samoopredeljenjem i preuzimanjem odgovornosti, bile pionirske". Takođe, upozorio je na velike izazove s kojima se zemlja još uvek suočavala i izrazio zabrinutost da bi Jugoslavija, uprkos svojoj jedinstvenoj putanji, ka samoupravnom socijalizmu mogla ostati „izolovana od velikog pokreta za slobodu koji oživljava Evropu".[49]

Nakon održane konferencije za novinare, koja je organizovana u rezidenciji francuske ambasade u Beogradu, usledio je prijem za francusku za-

45 Seigneurin, „Coopération économique", 174.

46 „Dogovor o konkretnoj saradnji", *Borba*, 7. 12. 1989, 9; „Ponuda opreme za termoelektrarne", *Politika*, 7. 12. 1989, 1; AMAE, 1935INVA, 6717, YOU–12–4, Chatelais: *Visite du premier ministre en Yougoslavie (6–7 dec.) – echange de vues entre les deux delegations* (6 decembre) (TD BELGRADE 952), 8. 12. 1989.

47 AMAE, 1935INVA, 6717, YOU–12–4, Chatelais: *Visite du premier ministre en Yougoslavie (6–7 dec.) – echange de vues entre les deux delegations (6 decembre)* (TD BELGRADE 952), 8. 12. 1989.

48 Đurić, „Ekonomija", *Večernje Novosti*, 7. 12. 1989, 10.

49 Jean-Louis Andréani, „Yougoslavie: La visite officielle du premier ministre français. M. Rocard promet un accroissement de l'aide française", *Le Monde*, 8. 12. 1989, 3.

jednicu koja je živela u Jugoslaviji, a potom i svečana večera u Palati federacije, koju je otvorio predsednik vlade Marković. U svojim govorima u obe prilike Rokar je naglasio dugogodišnje prijateljske odnose između Jugoslavije i Francuske,[50] dok je Marković na sličan način izrazio zadovoljstvo i čast povodom gostoprimstva.[51]

Francuski premijer je svoje protokolarne obaveze nastavio sledećeg dana: prvo polaganjem venca na grob Neznanog junaka na Avali, a zatim posetom Francuskom kulturnom centru,[52] gde je svečano otvorio izložbu srpsko-francuskog slikara Miloša Šobajića.[53] Nakon toga francuski premijer se prošetao kroz masu ljudi glavnom beogradskom ulicom[54] – Knez Mihailovom – i zaustavio se pored replike fontane koja je nekada stajala na Terazijama. Slovenački list *Delo* ovom je prilikom izvestio da se „[...] među kovanicama u minijaturnoj fontani našao i novčić od 500 francuskih franaka, koji je u fontanu ubacio francuski premijer",[55] dok je srpski list *Politika* ironično primetio da „među okupljenim Beograđanima i više od pedeset novinara, fotoreportera i snimatelja iz cele zemlje, Francuske i sveta, nije bilo moguće čuti šta je francuski premijer tom prilikom poželeo". U istom listu Rokar je kasnije komentarisao da je njegova želja bila usmerena ka „stabilizaciji nove Evrope i njenom razvoju u miru".[56] Možemo pretpostaviti da je premijer ovom diplomatskom izjavom apelovao i na stabilizaciju situacije u jugoslovenskoj federaciji.

Šatle je kasnije u svom telegramu zaključio da je šetnja Rokara kroz Knez Mihailovu ulicu pokazala „iskreno prijateljstvo" koje Jugosloveni osećaju prema Francuskoj.[57] Suprotno tome, prema izveštaju lista *Mond* od 9. decembra, francuski premijer je pozdravljanjem i rukovanjem sa okupljenim građanima „uzdrmao jugoslovenske političke običaje", budući da se radilo o neuobičajenom načinu komunikacije između građana i stranih političara.[58] Srpski istoričar Stanislav Sretenović u svom članku je komentarisao da je Rokar tim gestom želeo da „simboličko približi Francusku običnim građanima i da je 'istrgne' iz okoštalih istorijskih knjiga podložnih Miloševićevom utica-

50 AMAE, 1935INVA, 6717, YOU–12–4, *Allocaution de M. Rocard devant la communaute francaise de Yougoslavie,* 6. decembar 1989; AMAE, 1935INVA, 6717, YOU–12–4, *Allocaution du premier ministre au diner officiel a Belgrade,* 6. 12. 1989.

51 AMAE, 1935INVA, 6717, YOU–12–4, *Allocaution de S. E. M. Ante Marković, Président du Conseil Exécutif Fédéral au dîner officiel offert en l'honneur de S. E. M. Michel Rocard, Premier ministre et de son épouse.* 6. 12. 1989.

52 Branka Mikić, „Završena poseta Mišela Rokara. Podrška uključivanju Jugoslavije u Evropu", *Politika*, 8. 12. 1989, 2; „Završen posjet Michela Rocarda v Jugoslaviji", *Večernji list*, 8. 12. 1989, 22.

53 Mikić, „Završena poseta", *Politika*, 8. 12. 1989, 2; „Završen posjet", *Večernji list*, 8. 12. 1989, 22.

54 Jean-Louis Andréani, „La fin de la visite du premier ministre en Yougoslavie. M. Rocard préconise une 'libéralisation économique et politique'", *Le Monde*, 9. 12. 1989, 4.

55 „Milijonski posli za Srbijo", *Delo*, 8. 12. 1989, 11.

56 Mikić, „Završena poseta", *Politika*, 8. 12. 1989, 2.

57 AMAE, 1935INVA, 6717, YOU–12–4, Chatelais: *Visite du premier ministre en Yougoslavie (6–7 dec.)* (TD BELGRADE 951), 8. 12. 1989.

58 Andréani, „La fin", *Le Monde*, 9. 12. 1989, 4.

ju".[59] Važno je napomenuti da je, usled političkog sistema, distanca između jugoslovenskih lidera i javnosti zaista bila veća. Istovremeno, može se zaključiti da je cilj Rokarovog pristupa bio stvaranje pozitivnijeg javnog (i medijskog) imidža Francuske i njenih predstavnika.

Slika 2: Šetnja Rokara glavnom beogradskom ulicom, Knez Mihailovom.[60]

Dalje je Rokar, u pratnji Markovića, prošao kroz Kalemegdanski park i odao počast spomeniku[61] koji je Srbija podigla u znak zahvalnosti Francuskoj, svojoj glavnoj savezničkoj sili tokom Prvog svetskog rata.[62] Povodom ovog događaja, dopisnik Žan Luj Andreani za *Mond* je napisao sledeće:

> Prisustvo gospodina Markovića, Hrvata, kod spomenika koji su podigli Srbi, unutar francuske delegacije privatno je ocenjeno kao mali

[59] Sretenović, „Francuski pogled", 264.

[60] AN, 680AP, 418.

[61] Spomenik je, u znak zahvalnosti Francuskoj, postavljen na Kalemegdanu 11. 11. 1930. godine. Izradio ga je Ivan Meštrović. – Stanislav Sretenović, „French cultural diplomacy in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians in the 1920s", *European Review of History: Revue européenne d'histoire* 16, no. 1 (2009): 38; Stanislav Sretenović, „Le monument à la France à Belgrade: La mémoire de la Grande Guerre au service de l'action politique et diplomatique", *Vingtième Siècle. Revue d'histoire* 115, no. 3 (2012): 37; Mira Kolar-Dimitrijević, „Obilježavanje godišnjica francuske revolucije u Jugoslaviji u međuratnom razdoblju", *Časopis za suvremenu povijest* 21, br. 1–3 (1989): 183.

[62] Mikić, „Završena poseta", *Politika*, 8. 12. 1989, 2; Andréani, „La fin", *Le Monde*, 9. 12. 1989, 4.

> politički 'udar' jugoslovenskog premijera u kontekstu tenzija među različitim narodima u zemlji. Posebno, budući da do sastanka u Parizu između gospodina Rokara i gospodina Slobodana Miloševića, predsednika Srbije i jedne od najmoćnijih i najkontroverznijih ličnosti u Jugoslaviji, nije došlo, očigledno zbog uslova koje je ovaj postavio za susret.[63]

Zajednička poseta francuskog i jugoslovenskog premijera pomenutom spomeniku bila je očekivana, ali su prilike u Jugoslaviji, prema pisanju *Monda*, u očima francuskog predstavništva delovale toliko napete da je čak i tako uobičajena gesta mogla dobiti simbolički značaj.

Da bismo malo preciznije objasnili drugi deo istaknutog citata: poseta Rokara Beogradu 6. i 7. decembra zadržala je savezni karakter zbog vremenskih ograničenja, što znači da posete pojedinim republikama i sastanci sa njihovim liderima nisu bili planirani. Na ovom mestu treba napomenuti da je želju za susretom sa francuskim premijerom još pre posete izrazio predsednik Socijalističke Republike Srbije Slobodan Milošević. Francuzi su tada pokazali svoju otvorenost i dogovoreno je da se Miloševiću 7. decembra u hotelu „Intercontinental" organizuje audijencija kod francuskog premijera. Zanimljivo je naglasiti da je prema zapisima Šatlea, predsednik SR Srbije insistirao na organizaciji ovog susreta u Predsedništvu Srbije, gde bi on lično primio Rokara i razgovarao sa njim,[64] a ne u rezidenciji francuskog premijera,[65] što bi inače bilo očekivano sa francuske strane. Prema rečima „gospodina Prlje",[66] koje je u novom telegramu preneo Šatle, u Jugoslaviji je postojala tradicija da visoki gosti idu u Predsedništvo Srbije, jer je Beograd ujedno bio i glavni grad ove republike.[67] S uverenjem ambasadora da bi „susret trebao biti važniji od mesta događaja",[68] Miloševićev predlog u vezi sa lokacijom susreta francuska strana je odbila, a Šatle je tom prilikom komentarisao da inicijativa predsednika SR Srbije „potiče od pritiska koji gospodin Milošević vrši na savezne vlasti".[69] Uprkos značajnoj upornosti, Milošević je u poslednjem trenutku saopštio da neće moći da

---

63 Andréani, „La fin", *Le Monde*, 9. 12. 1989, 4.

64 AMAE, 1935INVA, 6715, YOU–12–2, Chatelais: *Entretien avec M. Slobodan Milosevic* (TD BELGRADE 914), 24. 11. 1989.

65 AMAE, 1935INVA, 6717, YOU–12–4, Chatelais: *Visite du premier ministre et de madame Rocard* (1/2) (TD BELGRADE 945), 5. 11. 1989.

66 Iako se u arhivskoj građi ne pominje potpuno ime gospodina Prlje, možemo pretpostaviti da se misli na Aleksandra Prlju, koji je bio novinar, urednik *Politike*, a kasnije i jugoslovenski diplomata (ambasador u Švedskoj 1990-ih).

67 AMAE, 1935INVA, 6717, YOU–12–4, Chatelais: *Audience de M. Milosevic avec le premier ministre* (TD BELGRADE 947), 5. 11. 1989.

68 AMAE, 1935INVA, 6717, YOU–12–4, Chatelais: *Audience de M. Milosevic avec le premier ministre* (TD BELGRADE 949), 6. 12. 1989.

69 AMAE, 1935INVA, 6717, YOU–12–4, Chatelais: *Suites de la mission preparatoire a la visite du premier ministre* (TD BELGRADE 916), 24. 11. 1989.

prisustvuje audijenciji.[70] Miloševićevo iznenadno odbijanje audijencije otkrilo je njegovu nespremnost na kompromis ili pokoravanje, što je šire gledano ukazivalo na njegove ambicije za centralizacijom moći. Iz prikupljenih arhivskih dokumenata možemo zaključiti da je francuska delegacija Miloševićev stav doživela kao prilično arogantan. Francuzi su neslaganjem sa Miloševićevim predlogom indirektno izrazili podršku saveznim strukturama, umesto da dodatno legitimišu moćne republičke lidere, poput Miloševića.

Francuski potez se očigledno pokazao kao pozitivan pre svega za predsednika Predsedništva Jugoslavije Janeza Drnovška, koji je prema zapisima ambasadora s jedne strane izrazio „polovično zadovoljstvo" francuskom odlučnošću, a s druge strane žalio zbog Miloševićevog „provincijalizma".[71] Iako pravi razlog ostaje nejasan, može se pretpostaviti da je Milošević tražio direktni kontakt sa Rokarom kako bi učvrstio svoj položaj, stekao podršku za svoje političke ciljeve i povećao svoju međunarodnu prepoznatljivost. Možemo zaključiti da je francuski premijer zbog toga kasnije vodio računa da održi političku neutralnost, te na zajedničkoj konferenciji sa Markovićem nije pominjao ni zauzimao stav u vezi sa međunacionalnim sporovima koji su oblikovali svakodnevni život u Jugoslaviji.[72]

Nakon posete Kalemegdanu, Rokar je sa Markovićem otišao u Palatu federacije na završne jugoslovensko-francuske razgovore, tokom kojih su se predstavnici vlada fokusirali na aktuelne reforme u Jugoslaviji, podršku koju je zemlja očekivala od međunarodne zajednice i načine na koje bi trebalo da se ojačaju bilateralni odnosi.[73] Prema mišljenju Matinjona, jugoslovenski lideri su očekivali i razmenu mišljenja o načinima na koje bi svoju ekonomsku politiku mogli učiniti efikasnijom.[74] Marković je tokom razgovora francuskim sagovornicima predstavio prve ohrabrujuće rezultate novih reformi, naročito rast spoljne trgovine, i naglasio da bi krajem decembra trebalo da se parlamentu predstavi novi reformni program, sa ciljem da Jugoslavija naredne godine lakše izađe iz inflacije, konačno restrukturiše ekonomiju i počne da se integriše na međunarodno tržište. Kao što se može saznati iz telegrama koji je Šatle poslao u Pariz 8. decembra, Rokar je primetio da je uspeh jugoslovenskog ekonomskog nastojanja povezan sa napretkom i na političkom i institucionalnom nivou.[75] Nakon što je francuski premijer kao glavni pro-

---

70 AMAE, 1935INVA, 6717, YOU–12–4, Chatelais: *Audience de M. Milosevic avec le premier ministre* (TD BELGRADE 949), 6. 12. 1989.

71 AMAE, 1935INVA, 6717, YOU–12–4, Chatelais: *Visite du premier ministre en Yougoslavie (6–7 dec.)* (TD BELGRADE 951), 8. 12. 1989.

72 Andréani, „La fin", *Le Monde*, 9. 12. 1989, 4.

73 AMAE, 1935INVA, 6717, YOU–12–4, *Revue de presse du 6 decembre 1989.*

74 Jean-Louis Andréani, „Hyperinflation, faible croissance. La Yougoslavie connaît une crise économique profonde. Eviter la marginalisation", *Le Monde*, 5. 12. 1989, 25; Andréani, „Yougoslavie", *Le Monde*, 8. 12. 1989, 3; AMAE, 1935INVA, 6717, YOU–12–4, *Revue de presse du 6 decembre 1989.*

75 AMAE, 1935INVA, 6717, YOU–12–4, Chatelais: *Visite du premier ministre en Yougoslavie (6–7 dec.) – entretiens elargis avec M. Markovic (7 decembre) 1/2* (TD BELGRADE 953), 8.

blem jugoslovenske ekonomske krize označio inflaciju, predstavio je predlog koji bi značajno uticao na političku i ekonomsku stabilnost zemlje. Jugoslavija bi, prema rečima Rokara, trebalo da uskladi „dve naizgled suprotstavljene tendencije".[76] Konkretno je predložio da Jugoslavija smanji centralizam i poveća liberalizaciju u političkom sektoru, dok bi istovremeno ojačala centralizaciju u ekonomskom upravljanju. Ova ideja je izazvala veliko interesovanje i bila je kasnije više puta prenošena kako u jugoslovenskim, tako i u francuskim novinama.[77]

Predsednik SIV-a je potom ocenio da Jugoslavija na putu ka reformama ne može uspeti sama, a Rokar je u tom kontekstu komentarisao da je korisno da zemlja teži bližim vezama sa Savetom Evrope,[78] i prema izveštaju srpskog lista *Politika* istovremeno najavio da „Francuska svim snagama podržava nastojanja da Jugoslavija postane član Evropskog saveta".[79]

Iako je Rokar već pre dolaska u Beograd najavio da u Jugoslaviju „neće putovati s torbom punom novca", ipak je – prema njegovim rečima – zauzeo „stav poslovnog čoveka koji teži jačanju saradnje i ekonomskih odnosa s obe strane".[80] Kao rezultat toga, ponudio je podršku Francuske u pregovorima Jugoslavije s Međunarodnim monetarnim fondom (MMF) i izjavio da je Francuska spremna „ojačati ne samo razmenu, već i saradnju". Naime, Jugoslaviji je, kako je naglasio Rokar, u toj fazi razvoja bilo potrebno „pametno partnerstvo", a ne subvencije. Francuski premijer je dalje potvrdio da je Francuska obustavila svu finansijsku pomoć Jugoslaviji, kao i drugim istočnoevropskim zemljama, sve dok ne naprave dodatne korake ka demokratizaciji. Jugosloveni su, međutim, gajili nadu da Francuska i druge zemlje EEZ mogu pružiti „konkretniju podršku" u borbi protiv dugova, kao i da će pojačati razmenu i ulaganja u Jugoslaviju, jer bi se na taj način, prema Markovićevim re-

12. 1989; Andréani, „Yougoslavie", *Le Monde*, 8. 12. 1989, 3; Andréani, „La fin", *Le Monde,* 9. 12. 1989; Marino Badurina, „Tko je u Jugoslaviji želio svoju 1989? Usporedni odjeci istočnoeuropske Annus Mirabilis u Beogradu i Zagrebu prema pisanju Vjesnika i Politike", *Historijski zbornik* 73, br. 2 (2020): 384.

76 AMAE, 1935INVA, 6717, YOU–12–4, Chatelais: *Visite du premier ministre en Yougoslavie (6–7 dec.) – entretiens elargis avec M. Markovic (7 decembre) 1/2* (TD BELGRADE 953), 8. 12. 1989; Andréani, „Yougoslavie", *Le Monde*, 8. 12. 1989, 3; Andréani, „La fin", *Le Monde,* 9. 12. 1989; Badurina, „Tko je u Jugoslaviji želio svoju 1989?", 384.

77 AMAE, 1935INVA, 6717, YOU–12–4, *Revue de presse du 6 decembre 1989;* Andréani, „Hyperinflation, faible croissance", *Le Monde*, 5. 12. 1989, 25; Andréani, „Yougoslavie", *Le Monde*, 8. 12. 1989, 3; Andréani, „La fin", *Le Monde*, 9. 12. 1989, 4; „Milijonski posli", *Delo*, 8. 12. 1989, 11; „Završeni razgovori Rocard-Marković. Promjene nužno ostvariti", *Vjesnik*, 8. 12. 1989; Mikić, „Završena poseta", *Politika*, 8. 12. 1989, 1.

78 AMAE, 1935INVA, 6717, YOU–12–4, Chatelais: *Visite du premier ministre en Yougoslavie (6–7 dec.) – entretiens elargis avec M. Markovic (7 decembre) 2/2* (TD BELGRADE 954), 8. 12. 1989; Zacharx T. Irwin, „Yougoslavia's Relations with European States", in *Beyond Yugoslavia: Politics, Economics and Culture in a Shattered Community*, ur. Petra Sabrina Ramet (London, New York: Routledge, 2018), 111.

79 Mikić, „Završena poseta", *Politika*, 8. 12. 1989, 2.

80 AMAE, 1935INVA, 6717, YOU–12–4, *Revue de presse du 6 decembre 1989.*

čima, ostvarila „višeslojna saradnja". Ipak, francuska podrška imala je jasne i precizno određene političke uslove.[81]

Rokar i Marković su se potom obratili javnosti na konferenciji za novinare, gde su detaljnije predstavili ključne aspekte posete.[82] Rokar je na kraju, osvrćući se na događaje, izjavio da „Francuska nije zaboravila Jugoslaviju"[83] i da podržava njen reformski program u borbi protiv inflacije.[84] Takođe je istakao uslove koje je Francuska postavila za potencijalnu pomoć: da bi Jugoslavija dobila podršku poput one koju su dobile Mađarska i Poljska, morala bi napraviti nove korake ka demokratiji, ubrzavajući političke i ekonomske reforme, kao i razmotriti održavanje slobodnih izbora.[85]

Razgovori dvojice predsednika vlada završeni su audijencijom kod predsednika Predsedništva Janeza Drnovška. Drnovšek je u privatnim razgovorima s Rokarom izrazio zabrinutost zbog različitih stavova o političkom pluralizmu prisutnih u zemlji i nagovestio da je rasprava bila otežana sve gorim odnosima između republika. Kako je primetio Rokar, ključ za uspešan dijalog bile su „stabilnije okolnosti", što je uključivalo i usklađeno delovanje federacije i republika.[86] Na kraju razgovora, Drnovšek je zamolio premijera Rokara da predsedniku Miteranu prenese poziv za zvaničnu posetu Jugoslaviji.[87] Rokar je po podne napustio Beograd, a do aerodroma u Surčinu ispratio ga je predsednik Marković.[88]

Odjeci u jugoslovenskoj i francuskoj štampi i ocene posete

Jugoslovenska i francuska štampa su poseti Rokara Jugoslaviji posvetile značajnu pažnju, pri čemu su novinari optimistično isticali njen uspeh.

Jugoslovenski list *Borba* je već dan nakon završetka posete obavestio javnost da jugoslovenske reforme uživaju potpunu podršku Francuske i da zemlja ostaje u vrhu francuskih interesa. Francusko-jugoslovenski razgovori,

81 Andréani, „Yougoslavie", *Le Monde*, 8. 12. 1989, 3.

82 „Rokar: Očekujemo Jugoslaviju u Evropi!", *Borba*, 8. 12. 1989, 1; „Završeni razgovori", *Vjesnik*, 8. 12. 1989.

83 AMAE, 1935INVA, 6717, YOU–12–4, Chatelais: *Visite du premier ministre en Yougoslavie (6–7 dec.) – entretien avec M. Drnovsek, president de la presidence (7 decembre) 2/2* (TD BELGRADE 955), 8. 12. 1989.

84 „Završen posjet", *Večernji list*, 8. 12. 1989, 22.

85 AMAE, 1935INVA, 6717, YOU–12–4, Chatelais: *Visite du premier ministre en Yougoslavie (6–7 dec.) – entretien avec M. Drnovsek, president de la presidence (7 decembre) 2/2* (TD BELGRADE 955), 8. 12. 1989; „A la veille de sa visite à Belgrade M. Rocard affirme que la France n'abandonne pas la Yougoslavie", *Le Monde*, 6. 12. 1989, 3.

86 AMAE, 1935INVA, 6717, YOU–12–4, Chatelais: *Visite du premier ministre en Yougoslavie (6–7 dec.) – entretien avec M. Drnovsek, president de la presidence (7 decembre) 2/2* (TD BELGRADE 955), 8. 12. 1989.

87 „Milijonski posli", *Delo*, 8. 12. 1989, 11; Mikić, „Završena poseta", *Politika*, 8. 12. 1989, 1; „Završen posjet", *Večernji list*, 8. 12. 1989, 22; „Drnovšek primio Rokara. Poziv Miteranu da posjeti Jugoslaviju", *Oslobođenje*, 8. 12. 1989, 1.

88 „Milijonski posli", *Delo*, 8. 12. 1989, 11.

prema mišljenju lista, završeni su veoma uspešno. Isti list je Rokara dan pre dolaska opisao kao „pragmatičnog socijalistu [...] koji traži otklone od prošlosti i osvrće se na realnost sveta u pokretu",[89] dok je nakon posete nazvan samo „elokventnim i raspoloženim Francuzom".[90] Slično mišljenje izneo je i hrvatski *Vjesnik*, koji je naglasio da je Rokarova poseta potvrdila da Jugoslavija nije izgubila značaj, a samim tim ni interesovanje Francuske, koje je ta zemlja oduvek pokazivala prema Jugoslaviji.[91] Prema mišljenju novinara Dragana Milivojevića, koji je izveštavao za isti list, Rokarova poseta je potvrdila veliko interesovanje Pariza za društveno-politička zbivanja u Jugoslaviji, što je predstavljalo važan element u opštim odnosima između dve zemlje.[92] Dnevni list *Večernje novosti*, koji je nekoliko dana pre posete Rokara opisao kao „levičara ... u večitom pokretu",[93] takođe je bio pozitivno iznenađen i naglasio da su dvojica premijera tokom formalnih razgovora prekršila uobičajeni protokol i zadržala se u Palati federacije duže nego što je bilo planirano. Prema mišljenju novinarke Jelke Đurić, to je pokazalo poseban interes obe strane za produktivniju bilateralnu saradnju.[94]

I francuska štampa je poseti Rokara i Jugoslaviji posvetila značajan broj članaka. *Figaro* je 6. decembra komentarisao da je Rokarova poseta bila namenjena pre svega „'smirivanju' Jugoslovena, koji imaju osećaj da su među Evropljanima 'zaboravljeni'".[95] Novinar Boduen Boler, koji je za isti list 9. decembra pozvao socijalističkog poslanika Gerara Fuksa, bio je kritičniji prema ubrzanom pristupu francuskog premijera. Prema njegovim rečima, Rokarov metod bio je „savladavanje nestrpljenja". Boler je istakao da „formula" koju je premijer pokušao primeniti u Jugoslaviji „odražava nestrpljenje države koja se boji da će biti zaboravljena u istoriji koju pišu istočne zemlje", što je bilo u skladu s „nestrpljenjem Rokara", koji je želeo da vlasti u Beogradu brže napreduju na putu reformi.[96] Rokarovo „nestrpljenje" prema sporom sprovođenju jugoslovenskih reformi bilo je donekle razumljivo – želeo je ostati odlučan, ali i strpljiv, jer je, s jedne strane, bio svestan da nametanje reformi spolja neće dati rezultat u kompleksnom jugoslovenskom prostoru, dok je, s druge strane, ipak želeo podstaći jugoslovenske vlasti da krenu ka političkim i ekonomskim promenama.

Na francuskoj strani, ambasador Šatle je u telegramu od 8. decembra izneo nekoliko zapažanja. Po njegovom mišljenju, program Rokarove posete

89 AMAE, 1935INVA, 6717, YOU–12–4, *Borba du 5 decembre 1989, page 9; les hommes et les évenements écrit par Aleksandar Djukanovic, correspondant de Borba;* Andréani, „Yougoslavie", *Le Monde*, 8. 12. 1989, 3.

90 „Rokar", *Borba*, 8. 12. 1989, 1.

91 „Završeni razgovori", *Vjesnik*, 8. 12. 1989.

92 Dragan Milivojević, „Francuski premijer u Jugoslaviji. Interes za reforme", *Vjesnik*, 7. 12. 1989, 1.

93 Andréani, „Yougoslavie", *Le Monde*, 8. 12. 1989, 3.

94 Đurić, „Ekonomija", *Večernje Novosti*, 7. 12. 1989, 10.

95 „France-Yougoslavie", *Le Figaro*, 6. 12. 1989, 4.

96 Baudouin Bollaert, „Rocard, la Yougoslavie et l'Europe…", *Le Figaro*, 9–10. 12. 1989, 6.

bio je dobro osmišljen, jer nije sadržao „mrtvo vreme", a interesi obe strane bili su adekvatno uzeti u obzir. Naglasio je da su dvojica premijera uspostavila „iskren odnos" i ocenio da je poseta bila uspešna, jer su Jugosloveni njen značaj shvatili onako „kako je bilo poželjno". Zaključio je da je francuska podrška saveznim vlastima bila od strane Jugoslovena veoma cenjena, što je ilustrovao rečima tadašnjeg predsednika predsedništva Janeza Drnovška: „Važno je [...] da ste došli u ovom teškom trenutku za nas". Na osnovu izveštaja jugoslovenske štampe Šatle je zaključio da je Rokarova poseta „u potpunosti ispunila očekivanja [Jugoslovena]". Sam Kej d'Orsej ocenio je da je poseta bila politički veoma uspešna i da je dovela do „pravovremenog ponovnog pokretanja bilateralnih odnosa", što se odrazilo pre svega u potpisivanju industrijskih ugovora.[97]

Ako se osvrnemo na stavove drugih autora, istoričarka Lusi Raskin zaključuje da su francuski diplomati bili zadovoljni Rokarovom posetom, prvenstveno zato što su uspeli da ojačaju odnose s Jugoslavijom, dugogodišnjim saveznikom Francuske. Ipak, prema njenom mišljenju, analiza dokumenata Kej d'Orseja otkriva određenu neravnotežu u odnosima: prijateljstvo između dve države bilo je jednostrano, jer posete jugoslovenskih lidera Parizu nikada nisu izazivale toliko pažnje koliko Rokarova poseta Beogradu.[98] Treba napomenuti da čak ni početni zahtevi za organizaciju Rokarove posete, koje je uglavnom upućivala francuska ambasada u Beogradu francuskom Ministarstvu spoljnih poslova, nisu odmah naišli na odjek: predsednik Republike i predsednik vlade pokazali su izvesnu nezainteresovanost za jugoslovenska pitanja u vreme kada je međunarodna politika bila usmerena na pad komunizma, libanski građanski rat (1975–1990) i Zalivski rat (1990–1991). Nasuprot tome, Flavi Sinjorin tvrdi da su francusko-jugoslovenski bilateralni odnosi između 1986. i 1990. godine postali jedan od prioriteta Kej d'Orseja,[99] što se, prema njegovim rečima, jasno pokazalo 1989. godine kroz francusku podršku liberalnim reformama u Jugoslaviji.

Potpisani ugovori i novi primer nacionalne kompetitivnosti

Tokom Rokarove posete, Jugoslaviji je obećana pomoć u konkretnom vidu, odnosno kroz ugovore čiji je cilj bio da podstaknu francuske privredne subjekte na investicije i dugoročno prisustvo na jugoslovenskom tržištu. Potpisana su dva značajna ugovora:[100] između fabrike elektronske opreme „Pu-

97 AMAE, 1935INVA, 6717, YOU–12–4, Chatelais: *Visite du premier ministre en Yougoslavie (6–7 dec.)* (TD BELGRADE 951), 8. 12. 1989.

98 Raskin, „François Mitterrand et l'action", 62.

99 Seigneurin, „Coopération économique", 177.

100 AMAE, 1935INVA, 6717, YOU–12–4, Chatelais: *Visite du premier ministre en Yougoslavie (6–7 dec.) – entretiens elargis avec M. Markovic (7 decembre) 2/2* (TD BELGRADE 954), 8. 12. 1989.

pin" iz Zemuna, PTT[101] Srbije i francuske kompanije „Alkatel", kao i između francuske kompanije „Sen Goben" i fabrike stakla Pančevo.[102] Projekat vredan 500 miliona dolara između PTT Srbije i „Alkatela" *Politika* je označila kao „jedan od najvećih i, u posleratnoj ekonomiji Srbije, jedan od najvrednijih dugoročnih sporazuma o saradnji". Kako je za *Politiku* prenela novinarka Branka Mikić, sporazum je označio novu fazu u modernizaciji i transformaciji jugoslovenske privrede i njenom efikasnijem uključivanju u evropske integracione procese – zbog čega je bio važan za čitavu zemlju.[103] Slovenačko *Delo* je takođe, 8. decembra, „humoristično", kako je primetio Šatle u svom telegramu, naglasilo da „milionski poslovi idu u Srbiju".[104] Međutim, otvoreno pismo slovenačkih intelektualaca upućeno Rokaru 11. decembra 1989, unelo je ogorčeni ton. Pismo je, u ime potpisanih,[105] napisao sociolog Braco Rotar, profesor Filozofskog fakulteta u Ljubljani. U njemu je bilo izraženo nezadovoljstvo zbog potpisanih ugovora između francuskih i srpskih kompanija:

> Zbog [...] nedavnih akcija Miloševićevih pristalica i srpskih vlasti protiv Republike Slovenije – propalog pohoda na Ljubljanu i prekida svih odnosa sa Republikom Slovenijom […] – zaključenje ugovora između francuskih i srpskih kompanija, koje je sponzorisala francuska država, kao i francusku pomoć namenjenu samo Srbiji, nije teško razumeti kao podršku Francuske totalitarnoj politici sadašnjeg srpskog rukovodstva, a samim tim i kao mešanje u odnos snaga u jugoslovenskoj federaciji. Ukazujemo vam na to da se Francuska Republika neće moći izuzeti od svoje odgovornosti za budući razvoj u jugoslovenskoj federaciji.[106]

Na ovo pismo reagovao je dnevnik *Politika Ekspres*, nazivajući ga „patetičnim" i komentarišući da je „grupa slovenačkih šovinista" želela da prekine francusko-srpsku ekonomsku saradnju, te da „slovenački lideri ne prezaju od najnižih udara kako bi sabotirali ekonomski razvoj Srbije".[107]

Polemike oko otvorenog pisma ubrzo su utihnule, iako Šatle isprva nije smatrao prikladnim da francuska ambasada odgovori na pismo i na taj

---

101 Pošta, telegraf, telefon.

102 „Milijonski posli", *Delo*, 8. 12. 1989, 11; „Završen posjet", *Večernji list*, 8. 12. 1989, 22.

103 Mikić, „Završena poseta", *Politika*, 8. 12. 1989, 1.

104 AMAE, 1935INVA, 6717, YOU–12–4, Chatelais: *Visite du premier ministre en Yougoslavie – couverture de presse* (TD BELGRADE 956), 8. 12. 1989; „Milijonski posli", *Delo*, 8. 12. 1989, 11.

105 Pored Brace Rotara, pismo su potpisali i sledeći intelektualci: sociolog Pavel Gantar, novinar i publicista Borut Šuklje, politikolog Ciril Baškovič, sociolog Rastko Močnik, jezikoslovac Vladimir Pogačnik, sociolog Jože Vogrinc, filozof Rado Riha, književnik Jože Osterman i civilno društveni aktivist, mirovnik i matematičar Marko Hren.

106 AMAE, 1935INVA, 6717, YOU–12–4, *Visite du Premier Ministre en Yougoslavie – réaction d'un groupe d'universitaires slovènes* (N° 784/OER), 19. 12. 1989.

107 AMAE, 1935INVA, 6717, YOU–12–4, *Visite du Premier Ministre en Yougoslavie – réaction du quotidien serbe 'Politika Express' à la lettre ouverte du groupe d'universitaires slovènes à la suite de la signature du contrat CIT-Alcatel/EI-NIS* (N° 802/OER), 27. 12. 1989; *Politika Ekspress*, 21. 12. 1989, 7.

način se uključi u „jugoslovensku debatu".[108] Ipak, nakon posete Sloveniji, koja je trajala od 13. do 17. januara 1990. godine, u svom izveštaju upućenom Kej d'Orseju zabeležio je sledeće:

> Kada sam [slovenačke] 'lidere' pozvao u naš [Francuski] kulturni centar, rekao sam im šta je neprihvatljivo u njihovoj dijatribi: zasnovana je na netačnim činjenicama, potpuno je nepoštena […], i suprotstavlja se principima slobode za koje se zalažu.[109]

Slovenački predstavnici su, prema Šatleovim izveštaju, na to „podlegli emocijama i duboko se izvinili". Svoju brzopletost pripisali su stalnom strahu od planiranog srpskog „pohoda" na Ljubljanu (decembra 1989).[110] Ambasador ih je opisao kao „veoma uplašene", jer su verovali da je Rokar posetom Beogradu, koji je ujedno glavni grad Srbije, želeo da izrazi francusku podršku isključivo Srbima. U daljem izveštaju, Šatle je napisao:

> Gledajući moje sagovornike [Slovence], povučene i zatvorene u sebe, saosećajne ali ne i tople, ozbiljne i istovremeno anksiozne, shvatio sam koliko ih svet deli od Srba, veselih i velikodušnih, otvorenih u svemu što rade, sa strašću za diskusiju i polemiku. Razdaljina između njih nikada mi nije delovala toliko velika.[111]

O nacionalnim tenzijama u Jugoslaviji tokom posete pisali su i francuski novinari,[112] a pronicljiv zapis novinara Boduena Bolarta vredi istaći za kraj:

> Kada je Mišel Rokar ovoj razbijenoj republici [...] rekao da ih Francuska 'nije zaboravila', da li je pomislio i na dvanaestoricu u Strazburu koji u svojim rukama drže sudbinu mozaika zajednica? U svakom slučaju, mislio je na priču koju je čuo u Beogradu: 'Koja je razlika između Nemačke i Jugoslavije? Tamo je podeljena samo teritorija. Ovde je podeljeno sve osim teritorije.'[113]

Opisana razmimoilaženja među jugoslovenskim narodima odražavala su duboko ukorenjene i nepremostive razlike, koje su početkom devedesetih godina, uz eskalaciju političkih tenzija, konačno dovele do raspada države.

---

108 AMAE, 1935INVA, 6717, YOU–12–4, *Visite du Premier Ministre en Yougoslavie – réaction d'un groupe d'universitaires slovènes* (N° 784/OER), 19. 12. 1989.

109 AMAE, 1935INVA, 6699, YOU–2–13, Chatelais: *Visite en Slovénie (13–17 janvier 1990)* (N° 33/EOR), 19. 1. 1990.

110 Više o tome: Kaja Mujdrica in Gorazd Bajc, „Francoski pogled na slovensko-srbske spore leta 1989", *Studia Historica Slovenica* 24, št. 2 (2024): 509–536.

111 AMAE, 1935INVA, 6699, YOU–2–13, Chatelais: *Visite en Slovénie (13–17 janvier 1990)* (N° 33/EOR), 19. 1. 1990.

112 „France-Yougoslavie", *Le Figaro*, 6. 12. 1989, 4; „M. Rocard à Belgrade", *Le Figaro*, 7. 12. 1989, 6.

113 Bollaert, „Rocard", *Le Figaro*, 9–10. 12. 1989, 6.

Zaključak

Za Jugoslaviju, koju su nakon Titove smrti potresale politička, ekonomska, socijalna i nacionalna kriza, poseta Mišela Rokara predstavljala je nadu za jaču povezanost sa Zapadom. Jugosloveni su imali osećaj da su među evropskim zemljama marginalizovani. Iako je poseta zamalo bila otkazana, ipak je realizovana. Protokolarne aktivnosti Rokara u Beogradu obuhvatale su posete značajnim jugoslovenskim institucijama i znamenitostima koje su imale simbolički značaj i za Francusku, dok su ključni događaji bili razgovori između premijera obeju strana, kao i između delegacija, gde su razmenjena mišljenja i definisane smernice za pokretanje novih oblika francusko-jugoslovenske saradnje. Rokar je jugoslovenskim sagovornicima potvrdio da Francuska nije zaboravila Jugoslaviju – obećana joj je ekonomska pomoć i podrška pri integraciji u evropske institucije, ali pod uslovom da Jugoslavija sprovede konkretne demokratske reforme.

Postupci tokom Rokarove posete Jugoslaviji odražavali su spoj francuskih ekonomskih interesa i geopolitičkog oportunizma u ključnim momentima evropske istorije. Francuska je želela da učvrsti svoj uticaj u Istočnoj Evropi i na Balkanu, gde je Jugoslavija, zbog svog geostrateškog položaja, igrala značajnu ulogu. Istovremeno, Francuska je težila uspostavljanju novih ekonomskih veza sa Jugoslavijom, koja je bila značajno tržište, i podržavala političke reforme i demokratizaciju koje bi doprinele stabilizaciji Evrope.

Tokom posete, Francuzi su primetili manifestaciju nacionalnih tenzija, najpre prilikom polaganja venca na spomenik koji su podigli Srbi, u prisustvu premijera Ante Markovića, Hrvata po nacionalnosti, što su opisali kao mali „politički udar"; zatim kroz „arogantno" otkazivanje audijencije od strane Slobodana Miloševića u poslednjem trenutku; i na kraju kroz „sebičnu" optužbu Slovenaca da Francuska sklapa ugovore sa srpskim „totalitarnim rukovodstvom". Francuski premijer u ovom kontekstu ostao je neutralan, izbegavajući da se meša u unutrašnje poslove Jugoslavije kako ne bi ugrozio odnose s celom državom. Stoga je bio pažljiv da tokom posete ne spominje nacionalne sukobe. Njegov pristup odražavao je ignorisanje jugoslovenske realnosti, što je, sve do eskalacije sukoba 1991. godine, bilo karakteristično za francuske vlasti i diplomatiju.[114]

Možemo zaključiti da je Rokarova poseta imala veliki značaj za Jugoslaviju, jer je predstavljala događaj visoke moralne vrednosti, koji je učvrstio percepciju političke podrške Francuske. Nasuprot tome, za Francusku je ova poseta bila relativno manje značajna – izvedena je kao diplomatska formalnost radi održavanja bilateralnih odnosa i potvrde jugoslovenskih očekiva-

[114] Više o tome: Kaja Mujdrica, „Vojna za obrambo samostojne Slovenije (1991) v luči poročanja francoskih časopisov" (Magistrsko delo, Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru, 2022).

nja. Ipak, u moralnom smislu cilj Rokarove posete je ostvaren, jer je Jugoslavija u njoj prepoznala željeno priznanje i potvrdu međunarodne podrške.

Spisak referenci

Arhivi

- Centre des Archives diplomatiques du ministère des Affaires étrangères – La Courneuve, Pariz (AMAE). Fond 1935INVA**,** Direction Europe*:* Yougoslavie (1986–1990).

Objavljeni izvori

- *Archives Nationales*, Pariz (AN), Archives numérisées. Albums offerts à Michel Rocard, Premier ministre (1988–1991) (680AP), Yougoslavie, 6–7 décembre 1989 (416). Datum pristupa 3. 12. 2024, http://www.siv.archives-nationales.culture.gouv.fr/siv/media/FRAN_IR_050535/c-21uw3j5nr--1143vv2gjh4vq/FRAN_0157_1335_L.
- „CHATELAIS (Michel, Charles, Henrii)", *Annuaire diplomatique et consulaire de la République Française 1990* (Paris, 1990).
- „Décret du 16 février 1989", *Journal Officiel de la République Française*, 18. 2. 1989, no. 42.
- Attali, Jacques. *Verbatim III*. Paris: Fayard, 1995.
- Védrine, Hubert. *Les mondes de François Mitterrand: à l'Élysée, 1981–1995*. Paris: Fayard, 1996.

Štampa i periodika

- *Borba*, decembar 1989.
- *Delo*, decembar 1989.
- *Le Figaro*, decembar 1989.
- *Le Monde*, decembar 1989.
- *Oslobođenje*, decembar 1989.
- *Večernje Novosti*, decembar 1989.
- *Večernji List*, decembar 1989.
- *Vjesnik*, decembar 1989.
- *Politika*, decembar 1989.
- *Politika Ekspres*, decembar 1989.

Izvori sa interneta

- *Nacional*. „Jovan Vejnović: 'Moj šef Ante Marković, nažalost, vjerovao je da će se JNA suprotstaviti srpskom nacionalizmu'". Datum pristupa: 30. 12. 2024. https://www.nacional.hr/jovan-vejnovic-moj-sef-ante-markovic-nazalost-vjerovao-je-da-ce-se-jna-suprotstaviti-srpskom-nacionalizmu/.

Literatura

- Badurina, Marino. „Tko je u Jugoslaviji želio svoju 1989? Usporedni odjeci istočnoeuropske Annus Mirabilis u Beogradu i Zagrebu prema pisanju Vjesnika i Politike". *Historijski zbornik* 73, br. 2 (2020): 377–392.

- Bajc, Gorazd in Kaja Mujdrica. „Razmislek o novih perspektivah raziskovanja vzrokov razpada Jugoslavije: novodostopni arhivski viri Francije in Velike Britanije". V *Jugoslavija, postsocializem in religija: Zbornik ob 80-letnici zaslužnega profesorja dr. Sergeja Flereta*, uredili: Miran Lavrič in Tibor Rutar, 41–48. Maribor: Kulturni center Maribor, 2024.
- Benamou, Georges-Marc. *Le Dernier Mitterrand*. Paris: PLON, 2005.
- Bozo, Frédéric. *French Foreign Diplomacy since 1945*. New York: Berghahn Books, 2016.
- Garde, Paul. *Vie et mort de la Yougoslavie*. Paris: Fayard, 1992.
- Guigo, Pierre-Emmanuel. *Michel Rocard*. Paris: Perrin, 2020.
- Irwin, Zacharx T. „Yougoslavia's Relations with European States". In *Beyond Yugoslavia: Politics, Economics and Culture in a Shattered Community*, edited by Petra Sabrina Ramet and Ljubiša S. Adamovich, 349–392. London, New York: Routledge, 2018.
- Jones, Christopher David. *France and the Dissolution of Yugoslavia.* East Anglia: Univesity of East Anglia, 2015.
- Kolar-Dimitrijević, Mira. „Obilježavanje godišnjica francuske revolucije u Jugoslaviji u međuratnom razdoblju". *Časopis za suvremenu povijest* 21, br. 1–3 (1989): 179–193.
- Lampe, John R. *Yugoslavia as history – twice there was a country*. Cambridge: University Press, Cambridge, 1996.
- Maksić, Milivoje. *U raskoraku sa svetom*. Beograd: Zagorac, 2000.
- Meier, Viktor. *Zakaj je razpadla Jugoslavija*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1996.
- Mujdrica, Kaja. „Vojna za obrambo samostojne Slovenije (1991) v luči poročanja francoskih časopisov". Magistrsko delo, Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru, 2022.
- Mujdrica, Kaja in Gorazd Bajc. „Francoski pogled na slovensko-srbske spore leta 1989". *Studia Historica Slovenica* 24, št. 2 (2024): 509–536.
- Mujdrica, Kaja in Gorazd Bajc. „Pregled francoskih virov o nacionalnem vprašanju Jugoslavije v 80. letih 20. stoletja". *Moderna arhivistika* VII, št. 2 (2024): 174–187.
- Petrović, Dragan. *Francusko-srpski odnosi 1800–2010*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, 2011.
- Petrović, Dragan. *Politika Francuske Republike u jugoslovenskoj krizi 1900–2001*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, 2023.
- Ramet, Sabrina P. *Tri Jugoslavije. Izgradnja države i izazovi legitimacije 1918–2008*. Zagreb: Golden marketing, 2008.
- Raskin, Lucie. „François Mitterrand et l'action de la diplomatie française en Yougoslavie (1988–1992)". Paris: Mémoire de M2, École d'histoire de la Sorbonne, 2020.
- Repe, Božo in Darja Kerec. *Slovenija, moja dežela*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2017.
- Seigneurin, Flavie. „La relance de la coopération économique". *Histoire, Europe et relations internationales*, no. 3 (2023): 173–178.
- Selinić, Slobodan. *Jugoslavija i Zapad 1980–1983. Spoljni dug i unutrašnja kriza.* Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2024.

- Short, Philip. *Mitterrand: A Study in Ambiguity*. London: The Bodley Head, 2013.
- Sretenović, Stanislav. „Francuski pogled na uspon Slobodana Miloševića 1987–1989". U *Slobodan Milošević: put ka vlasti. Osma sednica CK SKS: uzroci, tok i posledice. Srbija 20 godina kasnije 1987–2007, zbornik radova*, knjiga 10, uredili Momčilo Pavlović, Dejan Jović i Vladimir Petrović, 256–266. Beograd: Stirling, 2008.
- Sretenović, Stanislav. „French cultural diplomacy in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians in the 1920s". *European Review of History: Revue européenne d'histoire* 15, no. 1 (2009): 33–47.
- Sretenović, Stanislav. „Le monument à la France à Belgrade: La mémoire de la Grande Guerre au service de l'action politique et diplomatique". *Vingtième Siècle. Revue d'histoire* 115, no. 3 (2012): 31–44.
- Todić, Katarina. „A traditional friendship? France and Yugoslavia in the cold war world, 1944–1969". Doctoral Dissertation, McMaster University, Hamilton, Ontario, 2015.

Summary

Kaja Mujdrica

"*France has not forgotten Yugoslavia*": Official Visit of the French Prime Minister Michel Rocard to Belgrade, 6–7 December 1989

Abstract: Based on materials from the diplomatic archives of the French Ministry of Foreign Affairs, the *Centre des Archives diplomatiques du ministère des Affaires étrangères* in La Courneuve, contemporary press, and the most relevant academic literature, the article focuses on the visit of French Prime Minister Michel Rocard to Yugoslavia on 6 and 7 December 1989. It examines the circumstances of the visit, its course, its significance for the situation in Yugoslavia, and the assessments of its success from both French and Yugoslav perspectives. Two key aspects are discussed: the French perception of the already disintegrating state, which was encouraged, with (economic) assistance from France, to pursue greater liberalization of the system; and the growing tensions among the nations of Yugoslavia, or their representatives, which also became evident during the visit.

Keywords: Yugoslavia, France, 1989, Michel Rocard, Ante Markovic, Slobodan Milosevic, liberalisation, democratisation, decentralisation, national question.

Based on material from the diplomatic archives of the French Ministry of Foreign Affairs, the *Centre des Archives diplomatiques du ministère des Affaires étrangères* in La Courneuve, contemporary press, and the most relevant academic literature, this article examines the visit of the French Prime Minister Michel Rocard to Yugoslavia on 6 and 7 December 1989. It analyses the circumstances of the visit, its course, its significance for the situation in Yugoslavia, and French and Yugoslav evaluations of its success. Two key aspects are discussed: the French efforts to encourage Yugoslavia towards greater democratization and liberalization, and the ways in which national tensions manifested during the visit, as well as the French response to these tensions.

The visit of the French Prime Minister to Belgrade marked the pinnacle of Franco-Yugoslav bilateral relations in the late 1980s. For Yugoslavia, weakened by crises following Tito's death, the visit symbolized hope for a closer ties with the West, as the Yugoslavs felt marginalised among Europeans. Discussions between French and Yugoslav officials during the visit focused on the prospects of democratization and economic reforms proposed by the new federal Prime Minister Ante Marković, who had assumed office in

March 1989. As anticipated by the French, Yugoslavia appealed to the West for economic assistance during Rocard's visit. The French Prime Minister pledged support, affirming that "*France has not forgotten Yugoslavia*," while conditioning aid on further liberalization and democratization. The visit also reflected the competitiveness and disunity among the Yugoslav nations, which was also noted by the French.